

ЦІЛІ ДИВЕРСИФІКАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ НА ПОРЕФОРМНОМУ ЕТАПІ ЙОГО РОЗВИТКУ

Анотація. Розкрито економічні цілі, як спонукають суб'єктів підприємницької діяльності до диверсифікації виробництва в аграрному секторі за сучасних умов господарювання.

Ключові слова: диверсифікація, виробництво, сільське господарство.

Annotation. The economic aims which incent the subjects of enterprise's activity to the diversification of production in the agrarian sector on condition of modern economy.

Key words: diversification, production, agriculture.

Вступ. У сучасних умовах господарювання диверсифікація охоплює всі галузі економіки, незалежно від стану їх розвитку, проте її напрямки залежать від кожного суб'єкта господарювання зокрема. Якщо його діяльність досягає того рівня, на якому розширення в обраному виді виробництва вже неможливе, то виходом із цього становища є проникнення в інші економічні сфери, тобто диверсифікація. Водночас вона застосовується у випадку кризи функціонування фізичних і юридичних осіб, зокрема, коли вони досягають грані банкрутства. Звісно, вимоги щодо вибору диверсифікаційних змін у двох вищенаведених випадках дуже різні.

Диверсифікацію спричиняють як об'єктивні, так і суб'єктивні фактори. Об'єктивним чинником можна вважати певний етап економічного розвитку взагалі чи окремих суб'єктів господарювання, на якому зокрема виникає потреба впровадження часткових або докорінних змін, у тому числі диверсифікаційних. Суб'єктивними можна вважати волевиявлення людини чи групи осіб щодо вибору та доцільності впровадження диверсифікаційних процесів.

Питання диверсифікації знайшло своє відображення в наукових роботах таких учених, як В.Андрійчук [1, с. 580-590], Н.Бутенко [2], Б.Корецький [3], М.Корінько [4], О.Лемішко [5], Н.Маслак [6], Г.Немченко, С.Донецька, К.Дьяконов [7], С.Подреза [8], І.Румик [9], Т.Травіна [10], В.Юрчишин, Л.Шевченко, В.Брус [11, с.281–286], А.Ясько [12], І.Яців, І.Щербата [13] та ін. Вони розглядають її особливості як в економіці загалом, так і в окремих галузях. Водночас, на нашу думку, недостатньо уваги приділено дослідженню диверсифікаційних процесів виробництва в аграрному секторі, зокрема меті, яка має бути досягнута внаслідок їх запровадження.

Постановка завдання. Дослідження має на меті висвітлення завдань, які спонукають суб'єктів підприємницької діяльності до освоєння диверсифікації в сільському господарстві в сучасних умовах функціонування національної економіки.

Результати. Перші прояви диверсифікації виробництва в аграрному секторі належать до часів панування первіснообщинного ладу, коли відбувалися спроби приручення тварин і вирощування рослин, ведення окремих домашніх господарств та із загальних общин виокремлювалися сім'ї. Її цілями були, зокрема, самозабезпечення продуктами харчування та задоволення побутових потреб. Таким чином, відбувалося формування та утвердження сільського господарства як окремої сфери економіки.

Індустріальний і постіндустріальний розвиток суспільства характеризується становленням багатьох країн як незалежних держав, що сприяло чіткому визначенню напрямків їх спеціалізації. У багатьох із них сільське господарство утвердилось як провідна галузь народного господарства. Що стосується вибору в ньому видів диверсифікації виробництва та цілей її впровадження, то він залежав від існуючих економічних відносин у кожній державі.

Зокрема, в умовах командно-адміністративної системи управління, яка панувала в Радянському Союзі (до якого входила Україна), рішення про диверсифікаційні зміни

виробництва в сільському господарстві та вибір їх напрямків здійснювалися централізовано. Їх запровадження мало на меті усунення порушень (або досягнення) збалансованості національного господарства здебільшого на загальному (союзному) рівні. Проте в українській економіці у сфері сільського господарства спостерігалася активізація виробничої диверсифікації.

Особливого значення вона набула в аграрному секторі України на сучасному етапі розвитку держави, коли відбулося становлення її економіки як окремої системи (відокремленого цілого). Становище сільського господарства в цей період можна характеризувати як кризове, що вплинуло на кількісний та якісний рівень диверсифікації виробництва в ньому. Якщо в командно-адміністративних умовах господарювання спостерігалось урізноманітнення видів діяльності та напрямків виробництва в агроформуваннях, то перехідна економіка спричинила їх скорочення. Тому можна стверджувати, що в даний момент у сільському господарстві відбуваються так звані “дедиверсифікаційні” процеси, що мають на меті досягнення хоча б колишнього ступеня розвитку.

Водночас відбулись і так звані управлінські централізовано-децентралізаційні перетворення. Тобто пріоритет рішень про диверсифікаційні зміни виробництва в сільському господарстві за короткий період часу перемістився з макро- на мікрорівень. Саме від окремих суб’єктів господарювання тепер залежать напрямки та тенденції їх розвитку. Також аграрні підприємства та господарства населення самостійно визначають мету, яка має бути досягнута внаслідок запровадження тих чи інших диверсифікаційних процесів.

Трансформаційний період становлення української економіки вніс свої корективи в цілі диверсифікації виробництва в сільському господарстві. Цю проблему у своїх дослідженнях частково охоплює Т. Травіна, визначаючи основну мету диверсифікації в аграрній сфері [10, с.265–266].

Загалом цілі диверсифікаційних процесів виробництва в сільському господарстві можна поділити на економічні та соціальні. У статті буде розглянуто першу групу, оскільки, як правило, скеровування коштів на соціальні цілі та благодійність свідчить про те, що економічні інтереси суб’єктів господарювання в основному задоволені [7].

На сьогодні до економічних цілей диверсифікації виробництва суб’єктів підприємницької діяльності у сфері сільського господарства належать:

- виживання в сучасних нестабільних умовах господарювання;
- отримання економічної вигоди;
- своєчасність виконання сільськогосподарських робіт;
- задоволення власних споживчих потреб;
- нівелювання сезонності виробництва;
- зниження залежності від постачальників.

Вживання в сучасних нестабільних умовах господарювання. Її можна вважати першою метою виробничих диверсифікаційних змін у сільському господарстві, оскільки диверсифікація рідко розглядається як один із методів стратегічного управління. Ця мета зумовлена низькою рентабельністю виробництва в аграрному секторі, незбалансованістю вартості необхідних капітальних ресурсів, які прямо пропорційно впливають на собівартість продукції та ціни реалізації. Тому часто суб’єкти господарювання роблять вибір не на користь диверсифікаційних змін, пов’язаних з існуючою діяльністю, а на проникнення в нові галузі.

Отримання економічної вигоди. Ця ціль передбачає одержання додаткових прибутків для аграрних підприємств та збільшення доходів сімейного бюджету – для господарств населення. Інколи саме ці кошти є підґрунтям для підтримання основного виду діяльності суб’єкта господарювання, “зміцнення його фінансового стану та утримання позицій на ринку” [10, с.266]. Адже фінансові можливості збиткових, середніх та успішних підприємств диктують різні стратегії – від “просто вижити” до створення

стратегічних альтернатив [7]. Досягнення цієї мети суб'єктами господарювання розширює їхні потенційні можливості вибору напрямків диверсифікації виробництва.

Своєчасність виконання сільськогосподарських робіт. Цьому сприяє зародження орендних відносин в аграрному секторі, зокрема залучення у виробничий процес усіх матеріально-технічних ресурсів, у тому числі земельних ділянок. Наявність останніх означає надання сільськогосподарських послуг в рахунок орендних платежів. Звісно, бартерний обмін не виправданий з економічного погляду. Проте з точки зору ефективності для орендодавців він іноді найдоцільніший, адже господарства населення мають можливість придбати сільськогосподарську техніку та інші агрегати сільськогосподарського призначення. Це дає їм змогу обробляти ґрунт і збирати врожай у встановлені терміни і з найменшими втратами. У пригоді також стає використання коней, як тягової сили: їх кількість стрімко зростає. У разі необхідності своєчасність виконання сільськогосподарських робіт може бути забезпечена шляхом залучення техніки зі сторони завдяки лізинговим компаніям або одноосібним власникам.

Задоволення власних споживчих потреб. У підсобних господарствах населення на даному етапі доповнюється традиційний асортимент вирощуваних сільськогосподарських культур і тварин новими (пшениця, цукрові буряки, баклажани, капуста, перець, помідори та ін.; індики, кролі, бджоли тощо), що також є проявом диверсифікації. Особливо доцільне задоволення запитів споживчого кошика власними силами в період підвищення цін на продукти харчування та за наявності невисоких доходів. Що стосується агроформувань, то колись вирощування деяких сільськогосподарських культур у них здійснювалось із метою реалізації. Сьогодні відбувається поновлення цих видів, але в багатьох випадках – для харчування працівників і задоволення потреб розвинутих тваринницьких підгалузей. Така ситуація пояснюється їх недостатньою рентабельністю.

Нівелювання сезонності виробництва. Функціонування лише у сфері сільськогосподарського виробництва, тобто в галузях рослинництва та тваринництва, зумовлює високу залежність суб'єктів господарювання від пори року. Якщо вирощування тварин можливе будь-коли, то розвиток рослинницьких підгалузей підпорядковується сезонності виробництва. Звісно, це впливає на розміри та періодичність доходів. Те саме стосується їх видатків. З метою покриття постійних витрат аграрні підприємства урізноманітнюють виробництво, вдаючись до діяльності, зовсім не пов'язаної із сільським господарством. Прикладом є відкриття цеху з виробництва паркету, випічка хлібобулочних виробів, діяльність у сфері торгівлі та ін. Аналогічні процеси відбуваються і в господарствах населення – відкриття магазину, надання ветеринарних послуг, ткання килимів, вишивання, різьблення по дереву. Вони стають основним видом діяльності, що дає можливість отримувати прибутки, незалежно від пори року.

Зниження залежності від постачальників. Якщо в умовах командно-адміністративної системи управління налагоджений механізм функціонування економіки забезпечував необхідною сировинно-ресурсною базою суб'єктів господарювання в усіх галузях, то на сьогодні ринкові умови диктують свої правила – зв'язки між постачальниками та покупцями встановлюються лише із власної ініціативи. Проте така співпраця дуже часто не вигідна, з огляду на високі ціни, сумнівну якість продукції, а також недосконалість нормативно-законодавчого та виконавчого регулювання договірних відносин. Тому часто суб'єкти господарювання обирають на вертикально (регресивно) неінтегровані напрямки диверсифікації – “галузі, які за межами стадії виробництва сільськогосподарської продукції зовсім технологічно не пов'язані з таким виробництвом” [1, с.583], але виготовляють новий різновид продукції, який, зокрема, використовуватиметься як складова базового виробу (чи хоча б частково належить до останнього). Це забезпечує “гарантовані поставки матеріально-технічних ресурсів” [2, с.112] і впевненість у їх якості, відповідність обсягів виробництва власним потребам. Тому агроформування відкривають приватні насіннеобробні та племінні заводи. А окремі підсобні господарства задовольняють власні потреби в насінневому та

посадковому матеріалі (насіння столових буряків, моркви, розсада капусти, помідорів, перцю та ін.) і молодняку тварин (птиця, поросята тощо). При цьому можлива реалізація надлишків отриманої продукції, що створює можливості виходу на нові ринки.

Аналізуючи вищенаведені економічні цілі диверсифікації виробництва в сільському господарстві в сучасних умовах господарювання, доходимо висновку, що з них основною є отримання економічних вигод, а точніше – прибутків. Усі інші цілі підпорядковуються основній і сприяють її досягненню суб'єктами підприємницької діяльності. Це, у свою чергу, сприяє виживанню суб'єкта господарювання в сучасних умовах.

Висновки. Перелік вищенаведених цілей диверсифікаційних змін виробництва в аграрному секторі не можна вважати завершеним. Адже можна провести чітку межу між підсобними господарствами й агроформуваннями та визначити шляхи диверсифікації окремо для цих суб'єктів підприємницької діяльності. Це означає, що існують перспективи подальших досліджень у цьому напрямку.

1. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств. – К.: КНЕУ, 2002. – 624 с.
2. Бутенко Н.В. Диверсифікація виробництва: цілі та стратегії розвитку // Економіка АПК. – 2003. – № 7. – С. 109–114.
3. Корецький Б. Діагностика типів диверсифікації діяльності у суб'єктів господарювання: Зб. наук. праць кафедри економіч. аналізу Тернопільської академії нар. госп-ва. – 2005. – Вип. 14. – С. 53–55.
4. Корінко М.Д. Диверсифікація як стратегія розвитку // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 5. – С. 12–17.
5. Лемішко О.О. Диверсифікація – найважливіший фактор підприємницької діяльності у сільськогосподарських підприємствах Луганської області // Економіка АПК. – 2001. – № 4. – С. 106–109.
6. Маслак Н.Г. Економічні особливості диверсифікації виробництва підприємств АПК // Економіка АПК. – 1999. – № 12. – С. 16–19.
7. Немченко Г. та ін. Диверсификация производства: цели и направления деятельности // www.hedging.ru.
8. Подреза С.М. Визначення напрямків диверсифікації авіаремонтних підприємств // Економіка та держава. – 2005. – № 4. – С. 48–51.
9. Румик І.І. Диверсифікація виробництва в цукробурякових агропромислових формуваннях // Економіка АПК. – 2003. – № 1. – С. 75–78.
10. Травіна Т. Диверсифікація діяльності сільськогосподарських підприємств // Вісник Львів. держ. аграрного ун-ту: Економіка АПК. – 2005. – № 2. – С. 265–268.
11. Розвиток різноукладності на селі: особливості, проблеми / За ред. В.В.Юрчишина. – К.: ННЦ ІАЕ, 2004. – 446 с.
12. Ясько А.Г. Формування концепції вибору та управління стратегією диверсифікації підприємств харчової та переробної промисловості // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 7. – С. 134–141.
13. Яців І., Щербата І. Диверсифікація виробництва в сільськогосподарських підприємствах // Вісник Львів. держ. аграрного ун-ту: Економіка АПК. – 2006. – № 13. – С. 495–500.